

IV.

В першу ніч у Жуківці спалося Джурові не добре: лігши, він скоро заснув кріпко, але годин через дві прокинувся; якісь чудні думки стали лізти до його в голову и розгоняли сон. Так ворочався він до світа и тільки що почало займаться на світ, він мерщій встав, вдягся и пішов на хутір. Замислившись, спустився він на греблю, минув річку, вийшов на вчорашній шлях и усе йшов, усе йшов, покіль не піднявся на ту саму гору, де вчора він з Жуком любовався краєбразом. Глянув Джур на Жуківку и промовив голосно: гарно! дуже гарно!

Сонце тільки що стало підніматься и мов червоним поломем обхватило Жуківку и Кулики... А повітря чисте як скло, тихе, тепле, так и обдає чоловіка тим чистим селянским теплом, котрим напоїла його ніч; запах материнки, чобрину, смилки и зеленого жита, запах чистий, свіжий, тонкий так и вривається силою в груди: легким становиться тісно, вони наповнились свіжим ароматом, серце спочиває якоюсь радістю, и тут тільки чоловік зрозуміє, як різниться таке повітря од городянской спеки и духоти.

Нова картина: по дорозі заскрипіли вози з косарями; заревла череда, поспішаючи на пашу; мекечуть вівці; скиглять голодні свині, тюпаючи в толоку... усе ожило.

Джур сидить на версі гори, тягне люльку, дивиться на Жуківку, та щось думає... А сонечко йде собі та йде; вже геть - геть піднялось, вже почало припікати и зігнало Джура з могили. Тихою ходою поплівся він назад у хутір. Жук ще спав.

— „Отак усі хозяїни роблять," говорив Джур, будячи Жука. „Славний з тебе хозяїн!.. ей-Богу — славний! Люде незабавам обідати муть, а він хропе, рад що добрався до перини."

„Та се я так з дороги," одговорювався Жук; „завтра так не буде."

Паничі вмились, причепурились и прийшли в салю. На садовому ганку сиділи округ столу Соня, Рися, Ганна Ивановна и якийсь незнаємий нам пан. Соня наливала чай.

— „Се мій брат Семен, а се його товариш, лікар Джур," сказала Соня панові, и обернувшись до паничів додала: „а се Иван Радіонович Хмара."

Пан Хмара встав, подав руку Семенові и сказав:

— „Прошу любить и жаловать, ваш сусід, титулярний совітник." Жук стиснув йому руку, поклонився и швидче сів до столу.

— „Раненько ви, паничі, встаете!" сказала, сміючись, Соня.

— „Я раньше вас устав," сказав Джур, „ще сонце не сходило; а от ваш братуха спав би й до вечера, коли-б я його не збудив."

— „Хто спить, той не грішить," обізвався пан Хмара.

А Жук буцім не про його йшла річ, пив собі чай та оплітав ситницю и редьку з маслом.

— „Іж, іж!" шутковав Джур; „тобі редька користна, вона чистить кров."

„От дякую тобі, що сказав: а то-б я й не знав," одповів Жук, плямкаючи ротом и намазуючи новий кусок ситниці.

— „Сироватка ще користнійша на кров," вставив своє слово пан Хмара, а далі спитав Жука: „давно на вернулись на наші хутори?"

„Учора. Ви, здається, не давно живете в нашім сусідстві?"

— „Ні! я жив у Конотопі на пенсії, а зимою одружився з вашою сусідкою Варварою Павловною Семенютою."

„Чув, чув... та не доводилось мені бачить вашу супругу."

— „Найблизша ваша сусідка... наш хутір Кринки; межа з межою з вашими землями."

„Хутір знаю," говорив Жук, „та не був у ёму ніколи."

— „Такий то ви добрий сусід," усміхнувшись сказав Хмара. „Правда: ви не жили тут, більш у городі, а навернетесь на каникули, так хіба тогді до сусідів... От-тепер як обживетесь у нас, так вже прощу завітати и в нашу хату."

Жук кивнув головою.

Чи хочете читателі познакоми́ться з титулярним совітником Хмарою? Подумайте, що перед вами стоїть чоловік літ 50, високий, товстий, голова вистрижена; борода довга, густа, трохи сивовата; лице товсте, обдуге, наче заспане; очи невеличкі, и сидять у лобі так глибоко, що наче вони завжді трохи заплющені; брови широкі, навислі. Ходить Хмара тихо, поважно; говорить з тиха, рівно, не підводячи у гору голосу, не спускаючи ёго й дуже низько; трохи в ніс, але мягко-мягко. Завжді одягається у темно-коричневі штани, чорну жилетку без вирізу и чорний кафтанець якогось конотопського покрою: не то сюртук, не то жакетка. — От вам и увесь Хмара. Він пристав у прийми до сироти Семенюти.

Жучиха хоч и була раз чи двічі у Хмар, але тільки ради звичайности; у душі вона не любила ні Семенютивну, ні її приймака. — „У Семенютивни довгий язик," говорить було Жучиха; „а про Хмару я памятую, як він служив окружним начальником. Мій покійний Иван не знався з ним, не любив ёго за хабарі... Чула й тепер, що Хмара заздрий чоловік." Так говорила Жучиха.— Але пора вернуться нам на ганки, де пють чай. Ще Жук не вспів напитись чаю, як Олена Василівна вернулась з хозяйства. Поздоровившись з гостями и дітьми, вона сіла и сказала: „крий Боже! яка спека; тільки-б в холодку лежать."

— „Дуже пече, чи не буде сёгодні грому й дощу," одповів Хмара.

— „Навряд, непохоже: небо чисте." Після де-якої розмови Хмара сказав: „Я до вас, Олено Василівно, по ділу."

— „Кажіть, по якому?" спитала вона и глянула прямо в очи Хмарі.

— „Та воно не що й діло, а так якось... Усе коїть ваш Павло Миронович."

— „Щож там таке?"

— „Косарі ваші вкосились в наше болото: на дві ручки трави заняли."

— „Без сего, Иване Радіонович, не можна, не встережешся; та дарма, не велике лихо: обиди-ж тут ні якої нема..."

„По моёму," вмшався Жук, „так тут пряма користь пана Хмари: ви собі заберіть два покоси од межі, тай годі."

— „Воно так!.. я й не кажу, щоб тут була яка обида од вас, Олена Василівна; але колиб Павло Миронович глядів, то-б не вкосились; він межу добре знає: се він умисне зробив, на насмішку мені!"

— „Бог з вами! яка-ж тут насмішка! та Павло й не був на болоті, як косили; там заводив гуменний: а сей чоловік новий, може й помилився."

— „Дарма! дарма!" заговорив Хмара, дивлячись у низ. „Се я тільки так для порядку сказав, а то хіба стоїть говорити про два покоси осоки... цур їй!"

Панночки и Джур устали и пішли у сад, а Семен зостався, ёго дуже интересовав Хмара.

— „Не можна так говорити," сказала Жучиха, „що два покоси байдуже; чужого не треба займать.. Я звелю ті два покоси згребти и одвезти до вас у двір."

— „Храни вас Боже! за що се ви мені и жінці хочете таку обиду заподіять!"

— „Яка-ж тут обида! ваше добро... нам ёго не треба. Спаси-Біг вже й за те, що не сердитесь за те, що вкосились."

— „Ні! ні! ні за що! як се можна!" говорив Хмара. „Нехай лучше та осока згниє."

— „На що їй гнити? в хазяйстві згодиться, зима усе перебере."

— „Ні, ні!" твердив Хмара. „Хиба у мене тільки й сіна, що та осока, хиба я з неї заубожію! та коли б я знав, що ви... я б з роду з віку й не сказав про се. Я думав, що се Павло Миронович мені на напасть робить... А коли бачу, що ні, так Бог з нею, з тією осокою; нехай вона прахом піде! — Коли ви пришлете її до мене, я велю запалити її."

— „Крий Боже! на що палить... Ну, коли так — візьміть за її гроші."

— „Не візьму."

— „Так як же се воно буде?"

— „Помиримось як не будь."

На сім слові підойшов до ганку отаман Жуківський Павло Миронович.

— „Добрий день!" сказав він, уклонившись.

— „Здоров будь, Павле! на що отсе наші косарі вкосились?" спитала Жучиха.

— „Де?"

— „Як де? на болоті: перекосили межу Івана Радіоновича."

— „Бог з вами, пані! И не думали! то Іван Радіонович не знає своєї межі."

— „Хто?! я!... не знаю своєї межі?"

— „А вже ж не знаєте: я її знаю 20 літ; а ви її знаєте тиждень без місяця. 3-роду вона йде так, як и тепер покосили: од великої верби на сім березі цоб на верболіз, а з-відсіль прямо на суху вільху... От-як... Вам, пане! хтось підцковав, а ви й повірили, що ми вкосились."

— „Нехай и так," сказав Хмара, зостаючись ні в сих ні в тих.

Семен глянув на Павла, а Павло не втерпів, щоб не сказати:

— „Еге!... то-то! даремно тільки турбуєте й себе й нас."

— „Ну добре, добре, йди вже до свого діла," сказала Жучиха и перевела розмову з Хмарою на инче.

Через кілька хвилин Хмара знов сказав: „Єсть у мене велика просьба до вас, Олено Василівно!"

— „Кажіть, яка?"

— „Ви знаєте, що нас межують?"

— „Як не знати! восьме літо межують, аж обридло."

— „Навесні звели на плян мій хутір и ваші кринки."

— „Чула й про се! нехай ёму аби що, тому межованню: я отсе рада радісенька, що син приїхав; нехай як хоче, так и межуеться, а я й руками й ногами од того межованя."

— „Чого так?" спитав Хмара.

— „Чудно якось вони межують: не розберу я, чи воно так треба по закону, чи вони шахрують..."

— „Крий Боже! ніякого шахрованя нема, усе як слід по закону; та и не можна шахровать, межують не в канцелярії, а вочевидь, при усіх."

— „Може й так: та все таки чудно виходить: он у землеміра Вашлапського було десять упругів пісчуги, а одмежовали ёму десять десятин самого гарного лугу."

— „В законі нема міри на упруги, видно так слідовало”... Помовчавши трохи, Хмара сказав. „Не знаю, чи говорив вам Павло Миронович; що моя земля врізалась клином у вашу, а Павло Миронович узяв тай показав той клинок вашим; я об'явив землемірові спор.”

— „Чула, чула... Павло каже, що той клинок з-покон-віку наш.”

— „Неправду він говорить: от у мене документи єсть: чи не zvolите прочитать?”

— „Подивись ти, Сеню! бо я в документах мало тямкую.”

Хмара витяг з бокової кишені товстий пакет, достав з ёго пожовклий лист гербового паперу пописаний рижим чорнилом и подав Семену. Семен перечитав и всміхнувся.

— „А що?” спитав Хмара.

„Се не документ.”

— „Як не документ, а щож се таке?”

„Се партикулярний спис”, одповів Жук.

— „Еге!.. спис!.. а подивіться, хто ёго підписав!” и Хмара ткнув пучкою на те місце, де було написано: „повітовий маршал Кисіль.”

„Все одно! я кажу, що се не юридичний законний документ. Але тривайте: великий той клинок?”

— „Пів упруга; на ёму манячать 17 дубків... Хиба стоїть про се спорить?”

— „Стоїть,” сказала Жучиха; „тут міра дарма: чи упруг, чи два, чи сто — все одно: чужого не бери, свого не теряй. Коли той клинок не наш, Бог з ним; а коли наш, я не відступлюсь од ёго. Зберім ми старих людей, тай розпитаємо: чия то земля? Як люде скажуть, так нехай воно й буде.”

— „На що ж людей питать, коди у мене документ є?”

— „Живі свідки лучше знають.”

— „По закону сего не можна: закон заборонив питать свідків про такі справи, де єсть документи.”

„Здається такого закону нема,” вмішався Семен.

— „Як нема! я на законах зуби приїв; на память їх знаю.”

„Може, але такого закона я не читав.”

Хмара знов поліз до кишені и витяг невеличку книжочку, розвернув її и, показуючи Семенові, сказав: „а прочитайте отсе, паничу.”

„Виходить моя правда,” одповів Семен, прочитавши; „тут річ иде про документи затверджені законним урядом; а хиба ваш спис — такий документ?”

Хмара скривився и замовк.

— „Ви не ремствуйте на мене, Иване Радіонович,” сказала Жучиха, „я вашого не хочу; нехай нас люде розведуть.”

— „Гм... нехай розводять... Я думав, що такий людині, як ви, соромно буде позиваться; лучше, думаю, по сусідски переговорить...”

— „Який ж тут сором позиваться за своє! то й чого нам лізти в суд: людей спитаємо, от и у се!”

— „По моєму: нам краще б помиряться.”

„Як же мириться, коли ми й не сварились.. Подождім,” сказав Жук, „покіль приїде межова комісія, тогді зберемо третчиків, нехай вони розсудять.”

— „Гм! дощ за шию не йде,” озався нехотя Хмара; „подождемо. — Одначе я у вас загомонівся, пора й до двора... Прощайте!”

Хмара поїхав до дому, а Жучиха з Семеном пішли на плянтації подивитися, як пасинкують тютюн.

Тим часом у саду між Джуром и панночками велась инча бесіда. Джур завів річ про еманципацию женщин. Соня з увагою слухала ёго и горяче спорилась, коли в чім погляд її не сходився з поглядом Джура. Рися не довго слухала ту бесіду: молодій дитині літа більш тягли її до квіток, ніж до вченої бесіди. Рися нарвала пучок квіток, піднесла ёго під самий ніс Джурові и спитала: „гарно пахнуть?”

— „Дуже гарно!”

— „Нате ж вам їх та нюхайте,” и перекрутившись на одній ніжці, Риси хотіла знов побігти, але очи її стрілись з строгим поглядом Німкені; вона зупинилась.

— „Сядьте з нами,” сказав Джур.

— „Не хочу, я не люблю сидіть, ходім лучше по саду; ходім!” дзвонила своїм срібним голосом Рися.

— „И, чого б я ходила та пеклась на сонці!” сказала Німкеня.

— „Ви сидіть собі в холодочку, а ми походимо,” сказав Джур и піднявся з лавки.

Німкеня пішла назирцем за ними. Не то щоб вона стерегла панночок, але їй здавалось чудним, щоб молоді дівчата гуляли без неї з чужим паробком, котрого учора тільки побачили в-перше.

— „Отсе ми идемо наче в процессі,” сказала Рися и підбігши до орелі скочила на неї и стала гойдатся.

— „Бачте, яка у нас на хуторі простота,” заговорила підійшовши до орелі Німкеня и подивилась на Джура. „Городянка б так не зробила,” додала вона, вказуючи на Рисю.

— „Тепер и по городах починається простота,” одповів Джур.

— „Наша Рися, здається, и для села вже дуже проста; правда, молода; хоч їй и 16-е літо, але душа у неї наче у десятилітній дівчини.”

— „Воно й краще так... зостаріться ще поспіє,” сказав Джур и глянув на Рисю. У білому кисейному платті, з довгою косою, з завітчаною головою гойдалась вона на орелі и справді походила на щось таке дитинне, чисте, невинне. Здавалось, що в тих дугах, котрі вона проводила орелею, витала у повітрі сама невинність, сама небесна чистота, та душа ангела, котру люблять малёвать поети и художники...

— „Ох! молодість, молодість!” сказала зітхнувши Німкеня: „не знаєш ти ні журби ні клопоту; не вважаєш ти на те, що завтра буде; живеш ти тим, що маєш сьогодні...”

А Джур все не звертав очей з Риси.

— „Чи ти ще довго будеш гойдатся, Рисю?” спитала

Соня.

— „Покіль захочу, — а що?”

— „Ми підемо.”

— „Ідіть, мені байдуже, я й сама до дому втраплю, не заблуджу,” и з уст її посипався звінкий голосний регіт. Так не регочуть ні городянки, ні вишколені „приличіями” діти аристократів.

Втомилась Рися и злізла з орелі. Усі пішли по саду. Джур замислився.

— „Ви за кордон поїдете?” спитала Соня.

— „Хотів би, та не знаю, чи буде з чим, грошей треба.”

— „В які землі поїдете?”

— „Мабуть в Німечину: до Відня, Праги, Липска, може заверну до Цюриха.”

— „Вернувшись катедру візьмете?”

— „Ні.”

— „Чому?”

— „У професора увесь час йде на теорію, на лекції. Теорія сама по собі усюди нічого не стоїть, а в медицині більш усього потрібна, як для науки так для життя, практика. Правда, в університеті єсть клініка, але в клініці нашій небагато напрактикуєш.”

— „Хиба професорові вже не можна приватно практикувати?”

— „Можна, и практикують, та не слід. Удариться професор в практику — и так полюбить гроші, що у ёго не буде вже й часу йти за наукою. Поведе він свої лекції, спустивши рукава, аби-як; як торік, и позаторік, так и сёгодні и завтра. Коли ж я вольний лікар — мене ніщо й ніхто ні до чого не приневолює; лічу по охоті; пильную за наукою; нові теорії вводжу в практику; з практики обновляю теорію и таким побитом и в науку и в жите вкладаю більш користи ніж —професор.”

Соні здалось, що в речі Джюра оддається якась фальшива нота: але вона не зуміла знайти тієї ноти, и щоб самій не сфальшовать — замовкла.

— „Ой як жарко! дивіться: так піт и лле... От би тепер викупаться,” сказала Рися.

— „Господь з вами!” скрикнув Джур. „Хиба вам жить остило!”

— „А що?”

— „А те, що скупавшись тепер, як раз придбаєте горячку, або ревматизм.”

— „Ви лікар — так вилічите.”

— „Не завжді и лікар поможе... По моёму — нуте, краще до хати.”

— „Заспівай, Соню!” сказала Рися, прийшовши в хату.

— „Співай ти, я не хочу.”

Джур принявся просить Рисю заспівать. Рися сіла до рояли, ударила по клавишам и заспівала: „в кінці греблі — шумлять верби, що я насадила.”

Джур подяковав їй и спитав; чи не співає вона великоруских пісень?

— „Співаю,” одповіла Рися „та тепер вже ніяких не хочу; жарко, попросіть Соню.”

Соня порилась у нотах и заспівала „Ах! морозь морозець! молодець ты рускій.”

— „Тепер ваша черга!” пристала Рися до Джюра: „співайте.”

Джур одмагавса, а далі спитав:

— „Якої ж вам?”

— „Якої знаєте... А то, ні!.. тривайте: я співала українску, Соня великоруску, а ви циганску...”

Усі зареготали, а Німкinya трохи почервоніла.

— „Хиба я циган?” спитав сміючись Джур.

— „Так що, що не циган! аж и Соня не великороссиянка, а співала великоруску пісню.”

Джур заспівав дуже добре Мицкевичевого „Воєводу.”

Прийшов час обідати. За обідом Рися усе жартовала, усіх смішила.

Пообідавши Жучиха пішла спочить, а Семен, узявши під руку Соню и вийшовши в сад, спитав у неї:

„Як тобі сподобався Джур?”

Соня здвигнула плечима, глянула на Семена и сказала:

— „Ніяк... здається, чоловік розумний.”

„Тай годі?”

— „А то ще чого тобі треба?”

„Я хотів би, щоб ти до ёго придивилась добре; ти умієш розгадувать людей.”

— „Куди тобі!... На що се тобі?”

„Треба!”

— „Та на що? скажи!”

„Моє діло...”

Соня ще пильнійш глянула на Семена и спитала: „чи не сватать думаєш?” А в серці у неї ніби щось кольнуло: вона визволила свою руку з Семенової руки.

„Ні! ні!” одповів Жук... „ей Богу ні! се мені и в думку не приходило.”

Вони порівнялись з черешнею, під котрою сиділи Джур, Рися и Німкіня и іли з дерева ягоди. Соня и Семен и собі сіли до гурту. Як ось на доріжці од будинку показалась молодиця уся в чорному, наче черниця.

— „Се удова, дякониха з Куликів; чого се вона йде сюди?” сказала Соня.

Дякониха усім поклонилась, поздоровила Жука з приїздом и сказала:

— „Я до вас: не во гнів вам, Семен Иванович! Поможіть, будьте ласкаві! у мене хлопець не здужає, а я чула, що ви привезли лікаря.”

„Та от-же вам й лікар,” одповів Жук дяконісі, указуючи на Джура „просіть ёго.” Дякониха стала кланяться Джурові.

— „Чим не здужає ваш хлопець?” спитав Джур Дякониху.

— „Бог ёго святий знає: люде кажуть, що крикливці напали, а сама я не знаю, що воно за недуг. Кричить дитина, як не перерветься; вже я й ворожку звала, и виливала вона и зривала,— не помогло... Возила я и в Иржавець, там и акафист правила и оливи давала з лампадки, що перед Бого-матерю горить, — ні що не помогло.”

— „Великий ваш син?”

— „Семий год.”

— „Що ж болить у ёго?”

— „Не знаю сего! кричить усе, та кричить, та за живіт береться.”

— „Далеко ви живете?”

— „Ні отут зараз за греблею.”

— „Добре! ходім.”

На полу у дяконишиній хаті сиділо хлопя в одній сорочці, замурзане, не вмите и не своїм голосом кричало: „ой живіт болить! ой! ой!” Джур обдивив дитину, узяв пульс, подержав голову, постукав у живіт, у груди и спитав дякониху:

— „Чи не давали ви ёму цитвару?”

— „Ні!”

— „А є він у вас?”

— „Нема, не знаю, чи є у кого и на селі.”

Послали до попа — и там нема цитвару.

Джур достав того насіня у Жучихи, одніс до дяконихи и дав пораду, як поїть цитваром хлопця.

На другий день дитина перестала кричать, узялась за їжу и видужала. Дякониха прийшла подяковать Джура и сказала:

— „Правду люде казали, що на хлопця щось наслано: як стали виходить з ёго клубками черви, — то крий Боже!.. Я знаю и хто се заподіяв... се стара дячиха так удружила мені.”

„Бач, яка темнота!” говорив Жук Джурові: „Коли дякониха вірить, що на її сина наслано глистів, так що ж говорить про простий сільський люд!..”

— „Лучше скажи, що говорить про земство, котре не додумається, щоб у кожній волости був лікар...”